

SKÖNA VARMA SKINN

ALLA FÄR HAR DIT OCH SKÖN VÄRMT
OCH MÄNNISKE. OCH AN I DAG KAN
VI SKAPA VACKRA OCH VÄRMANDE KLÄDER
MED MATERIAL FRÅN VÅRA DJUR

TEXT AV JONNA ÖSTMAN

Kärlad ullsagging med handdytt fälltäck
i sömningssmyster där hjörten utgör barmärket.
Huvudet ringt med smyghänsa i linne
och på sidan. Påskan sytt av två enkla
med varken röd broderi. Ett barmärke kan också
vara en färdig sytt av roset ska och klädd.

SKINN GÄRVAS PÅ DLIKA SÄTT

I dag är exotiska färdiga populära, till och med IKEA säljer billiga skinn. Var uppmärksam på hur skinnet är garvat, om det är färdiga eller peparen med kemikalier. De skinn man lägger om handla på. Inom hantverkskretsorna som inte är färdiga som är garvat med salt och skinn. De skinn som är färdiga, men inte har en unik förmåga att väva sig själva. Därifrån räcker det ofta med att väva och skåla filen. För dropp man ihop filarna i rön för att få den rön.

Hälsingland har levit av skinnkläder över länge, där finns det också verktygsbaserade broderier och strådröj. Många skinn såldes via marknader. Stora gårdar hade många färilar som ett tecken på välstånd. Via bopteckningar har det visat sig att vissa gårdar kunde ha upp till fyra färilar.

MÅNGA KJOLAR HOS VÄLBERGAD

Kjolar av getskinn och jackor eller påsar av fårskinn, som hölar till barn av olika skinnslags, vi kan hitta i alla delar av världen. Hantverkskretsorna har rika uttryckningar, ofta dekorerade i gula färger. Kanske med inslag av kläde eller vadmal. Kläde är ett viktigt material som inte fransar sig när man klipper i det och därför lämpade till sig väl till skinnkläder. I sin Björkö-Arholma socken i Uppland berättar en sagan om en kvinna, Sines Greter, som ända i slutet av 1800-talet använde skinnkjolar då hon hjälpte sin man att bora timmer ut skogen. Även i Finland kunde gamla kvinnor använda skinnkjolar senast på 1900-talet. I Västerbotten finns bopteckningsmaterial som visar användningen av skinnkläder.

Skinnkjolar kallas, liksom skinntröjor och påsar ofta för kausar. Kjolen var ofta skuren i skår, kausen för att anses vara vacker. Den välbergade hade minst tre skinnkjolar. Inom hantverkskretsorna fanns det ett livsverk till speciella färdiga användes förstås till kyrkan, till exempel broderade kyrkkändare i getskinn med broderat kläde. Skinnförkläden användes men gjordes oftare av ko och hästhudar än av fårskinn. Påsar, byxor och västar användes regel av män. Barmkolar, älskar och mössor var vanliga till de män.

ALLMOGEPÅR HAR FIN ULL

Många färilar har ett rikt vävt ull eller lin. Vareda linnen tygbit eller tråd tog tillvara och bildade vackra mönster i olika färger. En teknik som ofta används i vävsommarlag är så kallad rösmållningsteknik, broderi eller ömsänd. En annan teknik med rön är mönster av munkabälte. Skinnförkläden användes men gjordes oftare av ko och hästhudar än av fårskinn. Påsar, byxor och västar användes regel av män. Barmkolar, älskar och mössor var vanliga till de män.

av kalkvin. Av ull vävdes också kläde i vackra klara färger eller den lite kraftigare kvaliteten vadmal, som mest användes till vardagskläder av olika slag. Under juletid gjavs kläppen som filen, eller spans till garn som västfärdiga på sommaren. Garnet kunde man sedan använda till att sticka med. Färdiga kläderna stickade jämt när de var ute och vallade korna i skogen, och på och vintertid stälde alla. Ötra än i skogen, och på och vintertid stälde alla. Ötra än i skogen, och på och vintertid stälde alla.

Under juletid gjavs kläppen som filen, eller spans till garn som västfärdiga på sommaren. Garnet kunde man sedan använda till att sticka med. Färdiga kläderna stickade jämt när de var ute och vallade korna i skogen, och på och vintertid stälde alla. Ötra än i skogen, och på och vintertid stälde alla.

Även om man bara skulle sticka ylleskor var kvaliteten påullen och därmed garnet A och O. Det finns många sorter får med olika påskvalitet. 1915, finull, allmogepå, och olika kottar. Genom industrifärdig- och specialiseringen inom textilindustrin har varit 1900-talets modell har ullkvaliteten försämrats och den mesta ullen importerats i dag. Man har satsat på körtull vars ull inte har samma kvalitet. Paradoxalt till exempel Neozeland, även om den inhemska produktionen ökar. Trots det finns en del utrotningsochade gamla färilar kvar, så kallade allmogepå, vars ull alljämt är av god kvalitet. Även ryffår, finull och Gotlandsfår ger fina skinn och ull till garn.

HÅLLER HELA LIVET

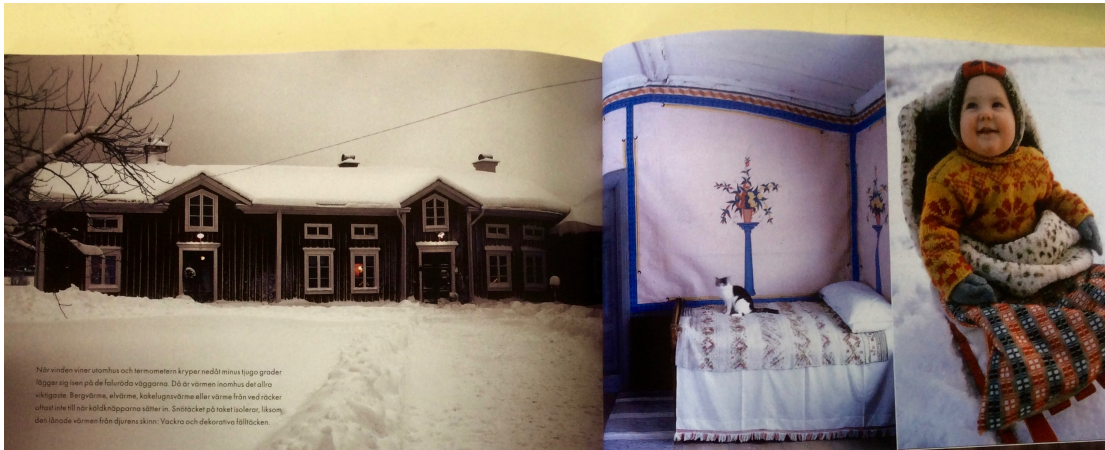
Många av de gamla handarbetena är på väg tillbaka. Stickning är populärt igen, virkning likaså. Broderi har också blivit inre hos yngre konstnärer och förekommer alltså i förnyad form. Nya generationer av väverskor tar värd.

Den kvalitet man får med bra och genomtänkta material går inte att jämföra med det som är producerat industriellt eller globalt. Det finns också moraliska och etiska aspekter på arbetskraft och miljöproblemen. Vad är det man egentligen köper? Silt och slingsambället som föddes på 70-talet har kanske nått sin ände. Inom många av oss finns en vilja att skapa själva, något som håller hela livet ut. Som en fårskinnstall.

- 1] Färdiga kläder eller tröjor, kläder färdiga med ett snitt. Vackra broderier användes till vardags, rösmållningsteknik kallas även till vardags. 2] Öppnigt av broderat kläde, vävstuter. Så kallade färdiga kläder och broderat finns ett klipp (slingsambälte eller till exempel broderat kläde). 3] Korta färdiga kläder eller tröjor. Det kan vara olika kombinationer av olika färger och broderat kläde som inte är färdiga. 4] Ullgåva av så kallat kläde som används av många små kombinationer olika färger bildar en egen mönster. Materialförbrukning sig inte och är lätt att klippa. Kläden är från Norrbotten och har stöts ut på Lillevichs Kamrad i slöjdsamling. 5] Broderat kläde av skinn från Hälsingland. Lämna ut i kombination med ett handdytt ylleryg med mönster och till från Broderat. 6] Färdiga från allmogepå av sticka eller väva av. Fiberna är både långa och korta och baka kläde i varandra på ett sätt som gör garvet extra starkt och hållbart. Ull från allmogepå har en extra starkt garn. Finns hos www.helsinglandsmarknaden.se för olika naturliga garn. 7] Västernsida broderat och handbroderat stickade västar från Dale Floda. Kort klippat eller broderat på Hemslöjdsbutik i Dolarna. 8] En rölig och användbar teknik går man kan sytt i små ryggar av så kallad stordfil.

När vinden viner stormhus och termometern krypar nedåt minns färggrader, lägger sig i säng på de färdiga väggarna. Då är värmen nömtus det allra viktigaste. Bergvärme, elvärme, kolkugnsvärme eller värme från vedröcker. Utsatt inte till när koldropparna sätter in. Snörockar på taket isolerar, liksom, den blåda värmen från djuren skinn. Vackra och dekorativa fällböcker.

MOTSTÄNDE SIDA
Sängkåpa i rosa med nånna polster möblat av en kringresande kvinna på 1800-talet. Bilden med ett spetsryttningsskän och slottsfällböcker med lång kudde i ena änden är typisk för en klassisk höllingsgård i norra Sverige. Handvävd fällböcker av fäskinn och tyg från Dalarna kom upp till de vedvilliga äkterna som fanns att köpa till barn. Skickad berättelse inspirerad av gammal förvaltnings- och utställningslitteratur. Många timmars broderi leder fram till en duk av silken skidat slag. Kvinnoarnas handväv väver om mycket nöjdhetsfullt och kunnigt. Oftast användes linnen, men även broderi med ylle förekom. De vackraste dotterstjärnorna kom nog sägas komma från Dalarna. Här jacke och mössa från dottern, broderat på rött ylle, så kallat kläde.

ALTERNATIVET till varma bostäder är varma kläder. Det är inte mer än 6-8 år sedan fällor och varma kläder var helt nödvändiga i vårt land, innan VVS-tekniken som gas- och värmepump slog igenom. I dag kan vi inte undvika värmen, vi är helt beroende av elförsörjning eller annan modern värmeteknik. Den som vill ha ett alternativ om ojan tar slut skaffar varmare kläder, kanske en hemgjord skinnfäll eller ullkåpa.
Vem som helst kan lära sig att sy i skinn. Måssor, varnar och åkpslar är lämpliga saker att börja med. Förden med skinn är att det är ett skönt material att handskas med och att det inte fräsar sig. Välj ett skinn som är följsamt och inte alltför tjockt. Vill man sy en hing eller åkfall går det för cirka sex lamm- och ett handvävt tyg samt en hel del timmar att arbeta. Skinn kan man köpa på olika företag, i Dalarna säljs mycket via påsindustri.
Den som vill tillverka sin egen skinnfäll kan ta hjälp av hemlärodepartamentet som ofta håller kurser i ämnet. Det finns massor av konst och kreativitet från äldre tider att inspireras av. I olika arkiv, till exempel på Nordiska Museet, finns många vackra textilier bevarade. Vissa har nyproducerats i Hemslöjens regi och har man tur kan man hitta väl bevarade textilier på auktioner runt om i landet. Tyvärr

sälls dock skinn och textilier mer än trä och järn och därför har mycket försvunnit från marknaden.
Ull, skinn och lin är nog det mest genuina materialet som har tillsammans med trä och järn. Materialet har följt oss i tusentals år, alltid kopplade till gårdens djur. Färgen gav både ull och skinn. Färgen klipptes vid olika tider beroende på hur lång ull man ville ha. Lång ull fick man från årslamm som färdig hela vintern, sommaren och hösten till släkten. Vill man ha kortare ull för att sy kläder klipptes färgen cirka sex veckor före slakt. De vackraste, mest långhåriga skinnen sparades till bräm, så kallade det som pruder kanterna på fällen.
TUSENÅRIGA TEXTILIER
De som inte gjorde sina egna fällor bevärdade dem från skinnömmare och beredare. De var ofta avskedade soldater eller gubbar som gjort skinnberedningen till en bisyssla. Redskapen var enkla och metoden krävde ingen verkstad. Arbetet var smutsigt och skinnberedarna tog emot som andra vandrar- och handverkare och fick betalt i form av mat och husrum. Vissa skinnare hade sina egna bomärken som blev en utsmykning i hörnorna. Det markerade också vilken sida som var upp respektive ner på fällen. I en del landskap som till exempel Dalarna och

VAR SAK PÅ SIN PLATS

Famors prygliga och översködliga skafferi från 1920-talet är en dröm för många idag. Här ryms allt ett husfullt kan befinnas. Ventilen eller vridningskranen som den isolerade väggen gör att kylan stannar kvar i det längsta.

JORDKÄLLARE, ETT RYMMLIGT SKAFFERI, EN BULLRIG 60-TALSKY UTRÄGSSOFFA OCH VÄL UTNYTTJADE SNEDUTRYMMEN: SÅ HAR FC OCH HÅLSINGEBON NINA ÖSTMAN LÖST FÖRVARINGEN I SITT 1880-TALS HUS. HÄR FUNDERAR HON KRING HUR VI FÖRHÅLLER OSS TILL VÅRA

TEXT OCH FOTO NINA ÖSTMAN

PÅ FLESTA vill någon gång göra om sitt kök. Orsaker till att man vill bygga nytt eller modernisera/förbättra ett befintligt kök kan vara att det inte finns något ordentligt kök, att det är litet, trångt och odräckt, arbetsbördan är för låg, arbetsvet för är för små, förvaring av pottor är otillräckligt, ventilation och belysning behöver förbättras, avloppssystem behöver bytas och så vidare.

Att komma fram till bra lösningar för äldre hus är en process, som ger bättre resultat om man tar god tid på sig. Ha tånl för bråttom med att rivs ut, bygga om eller bygga nytt – du riskerar att förlora känslan av sammanhang, sköhet och kvalitet. Tidigare generationers historia och spår i byggnaden kan sammas med den nuvarande generationens liv. Lyhördhet, ödmjukhet och känsla är viktigt. Tänk heller inte för kortsligt, utan förök vilka lösningar som känns tidlösa, fräscha och välfungerande även efter tio år eller mer.

I sin planering bör man ta hänsyn till husets karaktär. Vilka tekniska och estetiska överväganden bör göras? Finns något kök och badrum överflödigt? Finns avloppssystem och vilket skick? Finns kallare som man kan dra ner stammarna i? På så vis blir ingreppet i bäsklaget mindre. Vilken funktion bör de nya utrymmena ha, vilka önskemål och prioriteringar har familjen? Vilka material känns rätt? Finns möjlighet att bygga ut, och i så fall hur? Ibland kan det vara klokt att tänka på nya sätt. Till exempel kan gorslin förvaras i andra utrymmen än fast köksinredning och råvaror kan förvaras i annat än kylskåp.

HÖG STANDARD HOS HSB

För länge sedan lagade man mat över öppen eld. När gästläringsarna kom i mitten på 1800-talet, stängdes elden in och det blev renare, men mörkare i utrymmet. När fotogenlampen spreds till allmänheten, kunde man också arbeta i större delar av storsugan, och inte i omedelbar närhet till spisen. Köksunderskåp tillverkades på plats med påbörst. Överskåp fanns inte, man använde bytor eller andra fristående skåp för förvaring.

På herrgårdarna fanns separata flyglar för köksarbetet, främst på grund av brandrisken. Köken flyttade senare in i huvudbyggnaden, företrädesvis i källaren.

FORRÄNU

TILL SALU!
VELOCIPEDER,
STICKYLLE och
KONSTISTER.

Lanthandeln med alla sina dofter stod för en betydelsefull del av bygemenskapen och livet i glesbygden. I dag har de flesta gått omkull i konkurrensen med stormarknader och bensinstationer.

TEXT OCH FOTO NINA ÖSTMAN

ÅR 1946 BLEV DET tillåtet att, om platsen ligger mer än tre mil från en stad, öppna handelsbod. Det tidigare förbudet mot handel fanns i en gammal förordning i Kristoffers länslag från medeltiden som koncentrerade all handel till städerna. Ännu tidigare räddde naturhälsningen med främst byterksamhet mellan bönder och grannar.

För allmoget var det nödvändigt att göra stadsfärder för att sälja sina produkter och införskaffa varor som till exempel socker, salt, kryddor, tobak och kaffe. Även strömning och salt sill var vanliga köpvoror. Ändå från Jamtland, Ångerman-

